

Luciano Berio. «Naise» («Visage»). Rež. Mai Murdmaa, op. Enn Putnik. «Eesti Telefilm», 1984, 2 osa.

Arvatavasti ei oodata, et teatriloolane filmitehnilist külge arvustada-hinnata oskaks. Tema korrutab ikka lavakunsti jäädvustamisest ja lähtub hindamisel eeskätt sellest. Teab, et teatritetke on adekvaatselt võimatu jäädvustada (kui ehk kunagi saab tehniliselt võimalikuks salvestamine otse etenduse ajal, koos publikureaktsioonidega...). Teab, et esituskunst muutub aegub eriti ruttu. Jne. Jms. Aga teab ka, et hetke tabada püüda on hädavajalik. Tantsu puhul vahest eriti, pole ju ükski senileiutatud tantsukiri osutunud ammenda-valt täpseks koreograafilise p artituuri ülesmärkimisel.

Tähtsaim on ometi loovisiksuse kordumatus, millest ekrani-pildi vahendusel väga

realiseerimiseks õiget meediumi... «Ta on mees, kes ei mahu paberile» («Edasi», 1974. a. 25. aprill). Ei mahu see Rätla küla mees ka madalate vasikanahkade ja kõrge kirjanduse vahel, ei Draamateatri väikesesse saali ega «hallitanud kopikat väärt» eesti kirjandussegil ja üleüldse polegi olemas keerulise, ajast ees oleva isiksuse jaoks meediumi, mis võtaks ta vastu oma kaasaja kunsti kultuuri.

Isale kirjutab Oks, et õige inimene ei karda surma, ja kuulutas hiljem, et tühised seitse aastat võib ta mitte-tunnustatuna vabalt kannata-da. Näidendi-Oks ei tee oma võimalikust vaimuhaigusest, probleemi ja kiirgab surma-eelset heameelt, et elu «omale kohale» edasi jääb. Vastuoluline aeg üritas Oksas ka kunstniku tappa, aga looja oli temas viska murduma. Nagu vana margivein kääris ta pärast edasi ja vähestel on nüüd oskust selle küpsenud kihna toelist sügavust maitsta. Kõrgelt üle enda isiku ja eraelu vae-vade oli Oksale tähtsam tema looming. Nõnda pole ka meil mõtet targutada tema psüühilise anomaalia ümber ega Oksa kasagile mahutada. Tähtis on hoopis see üleajaline ideaalijanu, mis ikka ja jälle uut kunsti sünnitab.

TARMO TEDER

TANTSUMONOLOOG FILMIL

paljud ja kaua veel võivad osa saada.

«Naise» puhul on koreograafi ja esitaja isiksused (monotendus pealegi) niivõrd kokku sulanud (kokku põlenud?) ühises otsingupalangus, et neid polegi kerge eristada. Ideaalis peaks lavastaja-esitaja vahekord selline olema-gi, et saaks kord otsa lavastaja- ja näitlejateatri vastandamine. Algimpulss, liikumis- ja mõttepartituur muidugi ballettmeisterilt. Juta Lehiste — selle teema ja koreograafia jaoks ideaalne «instrument» — muutub teostades nagu kaasautoriks. L. Berio hoopiski mitte balletiks mõeldud heliteos oleks nagu just sellise lahenduse jaoks kirjutatud. Nii täpselt on väljenduslikud üksikasjadki kõlapartituurist välja loetud. Lavastaja ja tantsija ühistööle on iseloomulik, et see jätkus veel esietenduse järelgi. Nii jõuti lavastuse praeguse finaali: kiregastumisvajaduse äratundmise ja lootuseni, vaevarikka pürgimiseni valguse suunas.

Film valmis meie olude kohta õige operatiivselt. Tänavu saab Juta Lehistel 25 aastat teatri-teen, nii et pooljuhuslikult osutub filmitud «Naise» nagu juubelitähisekski. Aga lavastust on publik tegelikult juba kahe aasta vältel näha saanud (tehtud tantsija loomingüh-tuks, ei leidnud see hiljem «Estonia» mängukavas pidevat kohta; rändas siis õnneks koos külalisesinejaga «Vanemuisesse» M. Murdmaa külalislavastuse «Kiregastumine» raamidesse, ilmus õigustatult uuesti ka koduteatri lühiballettide programmi ning käis Rootsimaalgi).

Sisu ümberjutustamine pole siinkohal vajalik. Pealegi on Murdmaa ballettide programmilisus enamasti väga selge, ehkki tantsujoonis võib ka keeruline olla. Tõsiväärtuste otsing, vajadus end lahti kiskuda elu tühisekeldavast poolsest; aga ka takerdumine, la-

bürint, kriis — ning igiimlik püüdlus eneseületamisele, lausa valuline püüd vaimuse, kiregastumise poole. Nii võiks püüda (kobavalt) sõnastada teemaderingi, mille poole ballettmeister on õige tihti pöör-dunud.

«Naise» on Murdmaa terviklikumaid, traagilisemaid ja kirjlikumaid teostusi. Ka tänu ökonoomsusele, keskendatusele; eriti aga Juta Lehiste katkematu intensiivsuse kiirgus-väljale.

Olen juhtunud nägema «Naise» esitust proovil, «Estonia» kodupubliku ees, Moskva Näitlejate Majas (saalis puha balletispetsialistid) ja ka näiteks Harju rajooni keskkooliõpilastest koosneva vaata-jaskonnaga. Lehiste tantsis ikka nii piirsituatsioonilises pimevuses, nagu oleks just täna kaalul kogu elu (teisiti ta vist ei oskagi). Ja saalis jõudis sõnum iga kord kohale, peegeldudes vastuvõtu erilises soojuses. Eri publikukategooriate suhe ja osasaamine erines üllatavalt vähe.

Telefilmi jõudmine on selle loomulik jätk. Istun üksi ETV vaatesaalis, laual lamp ja pliiaats-paber. Kinnitan endale, et nüüd on ideaalne võimalus

TANTSUMONOLOOG FILMILINDIL

...aia veel võivad

...ul on koreograafiksused (monodramma) niivõrd kokku kokku põlenud?) (kõrvalangus, et kerge eristada. (S) lavastaja-esiiselline olema (rd) otsa lavastajateatri vastandimpulss, liikupartituur muistritilt. Juta Lehtemea ja koreograafidealne «instrumenditub teostades» (oriks. L. Berio) balletiks mõeldes nagu just se jaoks kirjutelt on väljenduskasjadki kõlalt loetud. Laantsija ühistööle, et see jätkus järelgi. Nii praeguse filmastumise vajaduse ja lootuseni, armistumiseni valgu-

bürint, kriis — ning igiiniimlik püüdlus eneseületamisele, lausa valuline püüd vaimuses, kirkastumise poole. Nii võiks püüda (kobavalt) sõnastada teemaderingi, mille poole balletmeister on õige tihti pöörunud.

«Naine» on Murdmaa terviklikumaid, traagilisemaid ja kirklikumaid teostusi. Ka tänu ökonoomsusele, keskendatusele; eriti aga Juta Lehistekematu intensiivsuse kiirgusväljale.

Olen juhtunud nägema «Naise» esitust proovil, «Estonia» kodupubliku ees, Moskva Näitlejate Majas (saalis puha balletispetsialistid) ja ka näiteks Harju rajooni keskkooliõpilastest koosneva vaatajakonnaga. Lehiste tantsis ikka nii piirsituatsioonilises pinnepinnuses, nagu oleks just täna kaalul kogu elu (teisiti ta vist ei oskagi). Ja saalis jõudis sõnum iga kord kohale, peegeldudes vastuvõtu erilises soojuses. Eri publikukategooriate suhe ja osasaamine erines ülalavaltoolt vähe.

Telefilmil jõudmine on selle loomulik jätk. Istun üksi ETV vaatesaalis, laual lamp ja pliits-paber. Kinnitan endale, et nüüd on ideaalne võimalus

täpsemalt jälgida, kuidas teos koreograafiliselt tehtud on.

Film on ju «konserv», aga satun juba esimesest kolmandikust peale jälle Lehiste maagilisse lummusesse, ei analüüsi, vaid tajun teda tervikuna: mis temas sünnib, kuidas muutub ilme, silmavaade; kuidas käed, jalad, kogu keha kõnelevad. Vajadus arutleda, mil määral «Naises» rakendatud väljendusvahendid on pärit modernballetist või mujalt, taandub ja tundub kohatult tüütuna. Automaatselt fikseerib silm nii värskeid liigutustahendusi kui ka paljunähtud poose ja rakursse. (Just läinud suvel ja sügisel nägin üsna palju maailma uumat lavatantsu ja tihti, isegi väga andekate loojate puhul, hakkas kummitama võtete korduvus, tunne, et modernballeti šabloonid võivad akadeemilise omandest ehk igavamadki olla.) Veendun praegu veel kord: olgu keha raskuspunkti ootamatu ülekannet, «modernis» nii soositud II balletipositsioon või mis tahes muu võte — tähtis on ainult tervikmõju. Kui kõik sünnib tantsijas nagu ainuvõimalikult, nagu esmakordselt siin ja praegu; kui kunstikeel on just selle teose, esitaja ja sõnumi jaoks täpselt leitud — siis me ei taju vormi iseseisvana, ei mõtle, kas võtete on uued või vanad. Aabitatõed? Jah, aga filmi kaudu tekkinud võõritus tegi need uuesti selgeks. Aabitatõdede täit kunstilist realiseerumist saab ju harva näha.

Hea tantsija või hea miim või hea näitleja? Ballett või tantsudraama või tähendamissõna? Ons see tähtis, kui mõjub ja kohale jõuab. Elavana läbi filmivõõrituse või telekanaligi.

Allakirjutanu jaoks oli filmi «Naine» üks põhivoorusi just selles, et ta võimaldas uuesti tunda (ja mõnikord — tänu hästi valitud suurtele plaanidele — isegi võimendas) elavalt etenduselt saadud elamust.

Teatri- ja eriti balletifilmimise põhimõtete üle võiks lõputult arutleda, ei taha praegu sellele libedale teele minna. Praeguste võimaluste ja tolle teose puhul valiti minu meelest õige lähenemisviis. Kaamera jälgis osatäitjat valdavalt (vist) samast võtterakursist nagu saalistki enam-vähem näeme. Ainult lubas näha lähemalt ja selgemini, kui suures vaatesaalis tavaliselt võimalik. Balletti võib ju filmimiseks ka spetsiaalselt seada, rakurssidega mängida jne. (Murdmaa valdab sedagi kunsti.) Aga siis oleks tegemist juba spetsiifilise kino- või teležanriga. Seekord oli ikkagi jäädvustatud lavateos koos kujundusega. (Paaril juhul oli midagi korrast ära valgustega — tantsija must trikoo kippus musta taustaga ühte sulama. Ühekordsel vaatamisel enamasti küll tehnilisi asju märgata ei jõudnudki.) Jah, lavavarust ja õhuruumi, s. o. üldplaani oleks küll korrakski tahtnud näha. Aga ei oskaks ka öelda, millist poosi või ilme lähikaadrit nii tihedas tekstis oleks selleks ohverdada raatsinud. Ka lõpudiagonaali ruumiline mõju läks mõnevõrra kaduma. Selle loo puhul oli aga peamine keskendatus osatäitjale, tema esile toomine. Selles oldi õigusega järjekindlad. Pealegi on see kõige tulusam ka teelekraani mõõtmeid arvestades.

Sissejuhatav tekst (proviikadrite taustal) oli teatriteose seisukohalt tarbetu, isegi võõrkeha. Aga eeldatava ülisuure, ilmselt mitte ainult meie vabariigi, ja üliväga erinevate vastuvõtuharjumuste-ootustega teleauditooriumi puhul on see arvatavasti arukas või vähemalt paratamatu.

Kui ainult balletigi jäädvustamisest rääkida, siis on seda ikka pigem vähe kui palju, pigem hiljavõitu kui parimal ajal tehtud. Ega kultuuripidevuse ja kultuurimälu tähendust pole vaja vist siinkohal kordama hakata. Ehk läheb praegustel tõusvatel tähtedel paremini?

Lootustandvaid märke nagu oleks, film «Naine» sealhulgas.

LEA TORMIS

